

följer standard. Ofta är angivelserna vaga, "en nypa" eller "en skvätt"; man får tydligen prova sig fram. Ett annat förtjusande drag som sannolikt skulle driva dagens kockar till vansinne är de vaga tidsangivelserna. Bråttom ska man inte heller ha vid tillverkningen för lingondricken blir klar först till våren och desserten *crème à la neige* ska vispas åt samma håll i en och en halv timme. Detta var också långt före man hade insett kolesterolets faror, citronkakan innehåller hela 25 äggulor.

Loubisaaren linnan talousreceptit är en vacker bok, som med sitt format, sin luftiga ombrytning och sina nätta illustrationer visuellt ger intrycket av en privat journal. Illustrationerna är samtida teckningar ur botaniska översiktsverk eller målningar av samtida svenska och utländska konstnärer, till exempel Pehr Hilleström. En lämplig presentbok, men knappast till den glade amatörkocken, utan snarare för de kulturhistoriskt intresserade. Annars kan givaren riskera att bli bjuden på pressylta av grishuvud vid nästa besök.

Sofia Gustafsson

Kjell Lekeby (red.), *Gustaf Adolf Reuterholms hemliga arkiv från 1780-talet* (Stockholm: Plejaderna, 2011). 88 s.

Kjell Lekeby (red.), *Esoterica i Svenska Frimurare Ordens arkiv 1776–1803* (Stockholm: Plejaderna, 2011). 217 s.

Ett stort material ur Svenska Frimurare Ordens arkiv i Stockholm har i samband med 275-årsjubileet år 2010 gjorts tillgängligt för forskning. Kjell Lekeby, arkivarie i nämnda arkiv, utkom då med *Gustaviansk mystik* (2010) som för övrigt recenserades i fjolårets *Sjuttonbunderatal*. Boken var en samlingsutgåva av källtexter hämtade ur den så kallade Reuterholmsamlingen, texter som alla kan härröras till den esoteriska kretsen

kring hertig Carl och Gustaf Adolf Reuterholm i 1780-talets Stockholm.

Gustaviansk mystik följs nu upp av en detaljerad och rikt kommenterad arkivförteckning, utgiven efter stöd från Svenska Riksarkivets nämnd för enskilda arkiv, under titeln: *Gustaf Adolf Reuterholms hemliga arkiv från 1780-talet* (2011). I bokens inledning redogör Lekeby för hur Reuterholmsamlingen, efter många turer, hamnade i frimurararkivet år 1862. Lekeby sammanfattar och vidareför därmed resonemangen i Henry Olssons "Reuterholmska manuskriptsamlingarnas öden" i *Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1926* (1928) och Daniel Almqvists "Förborgade dokument" i *Historiska studier* (1942). Forskare inom olika kulturvetenskaper har sedan länge känt till materialet, men vad som hänt med arkivet har varit höljt i dunkel. Martin Lamm gavs till exempel ej tillträde till samlingen under arbetet med monumentalverket *Upplysningens romantik: den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur* (1920) och Karin Johannisson nämner den som försvunnen i *Magnetisörernas tid: den animala magnetismen i Sverige* (1974) för att nämna ett par exempel.

Den förtecknade samlingen är Reuterholms privata samling av esoteriska handskrifter. De flesta av dokumenten är skrivna av Reuterholm själv, antingen egna skrifter eller avskrifter av andras handlingar. Här finner man texter som kan härledas till bland andra Johan Gabriel Oxenstierna, hertig Carl, Adolph Falkenberg, Hindrich Gustaf Ulfvenclou, Carl Borgenstierna och Johan Christoffer Toll. Centralgestalten i kretsens magiska arbeten visar sig vara Gustaf Björnram, kallad "mästare" av både Reuterholm och hertigen, fram till 1784 då han landsförvisas. Björnram skrev inga texter själv men Reuterholm nedtecknade hans visioner och instruktioner som nu finns bevarade i arkivet.

Genom samlingen öppnar sig vägar för vidare forskning, förslagsvis en historisk-sociologisk studie om relationen mellan "hemlighet" som statushöjare i nätverken kring

framför allt hertig Carl. En jämförelse med de folkliga föreställningar om magi som Linda Oja beskriver i avhandlingen *Varken Gud eller natur: synen på magi i 1600- och 1700-talets Sverige* (1999) ser jag också som fruktbar.

Reuterholms hemliga samling ingår som en delpost i det större arkivet "Esoterica", i sin tur en av flera stora dokumentsamlingar inom frimurarorden (samlingen av musikalier, enskilda logearkiv et cetera). Ordet "esoterica" ges ingen definition men skulle, utifrån arkivmaterialet, kunna beskrivas som religiösa dokument för en grupp av invigda; det rör sig om hemliga texter och emblematiska bilder med ett andligt innehåll som ursprungligen endast ansågs kunna förstås av och vara avsett för personer i denna grupp.

Kjell Lekeby har även sorterat och förtecknat denna större samling, samt utgivit den i *Esoterica i Svenska Frimurare Ordens arkiv 1776–1803* (2011). Förteckningen innehåller bland annat esoteriska dokument, lägg därtill handlingar från ett otal insomnade ordenssällskap, liksom även brev- respektive chiffersamlingar. I "Esoterica" framträder, utöver tidigare nämnda personer, ytterligare några frekvent förekommande namn: Gudmund Jöran Adlerbeth, Wilhelm Bennet, Carl Adolf Boheman, Jacob Gustaf De la Gardie, Carl Fredrik Eckleff, Carl August Ehrensvärd, Gustav III, Carl af Hessen, Hedvig Elisabet Charlotta, Adolph Fredrik Munck, August Nordenskjöld, Carl Anders Plommonfeldt, Erik Ruuth, Fredrik Sparre, Arvid Adrian Stjernecrantz, Wilhelm Jacob Tornérhjelm, Fredric Ernst von Vegesack och Johan Åbom. I arkivförteckningens inledning indelar Kjell Lekeby persongalleriet i tre esoteriska kretsar: Hertig Carls krets; Hedvig Elisabet Charlottas krets; Gustaf III:s krets.

Förteckningen över "Esoterica" ger ytterligare uppslag till forskning, och jag bidrar här med några förslag, för att åter visa på samlingsens potential. I arkivet förtecknas handskrifter, många illustrerade, från många av Stockholms hemliga sällskap – Metatron, Singsing, Gula

Rosen, Asiatiske bröder, Rosencreutzarorden, Helenaorden med flera – som alla inbjuder till historiska studier. Av särskilt intresse är möjligen dokumenten från de kvinnliga frimurarlogerna, liksom den på Sveaborg verksamma Walhallaorden och dess relation till Anjalaförbundet. Handskrifter som rör Swedenborg, Jacob Böhme och Paracelsus är legio och ger idé- och religionshistoriker ytterligare möjligheter att studera det sena sjuttonhundralets sätt att se på dessa tänkare. För litteraturhistoriker torde relationen mellan Tankebyggarorden och en nyupptäckt orden "Ordre de la Resemblance [Likhhetens orden]", med Hedvig Charlotta Nordenflycht som stormästarinna, med en bevarad receptionsritual för Gustaf Philip Creutz, vara av intresse. Lägg därtill en samtida och vidimerad avskrift av ett verk av Georg Stiernhielm, en hittills okänd handskrift. Arkivet innehåller även rikligt med källmaterial för en studie om det sena 1700-talets syn på Gamla Testamentet, judendom och kabbala. Detta är särskilt intressant eftersom materialet härrör sig från en tid med ökad tolerans för judisk trosutövning. Det är i detta sammanhang värt att notera att judar fick rätt till att bosätta sig i större svenska städer och där uppföra synagogor år 1779, för övrigt samma år som dödsstraffet mot trolldom upphävs.

Var det då ockultism som Hertig Carls krets ägnade sig åt? Svaret blir nekande. Vi finner inga inslag av negativ magi, men ett sökande efter beskydd i andars och änglars närhet, en nära gemenskap och gudsfruktan. Hertigen förefaller, genom sin säregna kristna spiritualitet med inslag av omfattande reningsceremonier, nekromantiska frågestunder liksom suggestiva och rökelsetyngda bönesanser, ha strävat efter en gradvis och inre helgelse i ljuset av Guds "härlighet" (i den bibliska betydelsen av förgörande strålgång), med andra ord det fenomen som religionshistoriker i dag kallar "illumination".

Samlingen "Esoterica" är, liksom Reuterholmsamlingen, ordnad efter löpande hu-

vudnummer där arkivposterna ibland saknar tematisk ordning sinsemellan. Detta gör arkivförteckningen oumbärlig för den som önskar söka i materialet. Och Lekebys ämnesförteckningar – mystik, magi, alkemi, kabbala, nekromanti (frammanandet av de dödas andar) och skattgrävning et cetera – med tillhörande sidhänvisningar ger god vägledning in i materialet. De mindre korrigeringar som föreslogs i recensionen av *Gustaviansk mystik* har i volymen om Reuterholmarkivet rättats till.

Vad gäller formalia är den inkonsekventa namngivningen i "Esoterica" det mest uppenbara. I personförteckningen blandas poster, med alla personnamn och relevanta titlar utskrivna med andra mer fragmentariska, som "Wingård, biskop" och "Tessin, C. G. [utan titulatur]". Lägg därtill felstavningar, "Åkerén [Åkerrén]" och i innehållsförteckningen heter en av rubrikerna "Faurstlegenden" (s. 8). Kjell Lekeby har, med stöd av arkivarierna Fredrik Björkman och Ulf Åsén, utrett en stor kulturgärning. Under snart två decennier har han sorterat och förtecknat det omfattande arkivet. Och inte bara det, han har framgångsrikt verkat för dess offentliggörande. Lekebys förteckningar med kommentarer förutan skulle arkivmaterialet vara både otillgängligt och ogenomträngligt. Både Reuterholmboken och "Esoterica", den senare rikt färgillustrerad, uppdragar det som tidigare varit fördolt för forskningen – det gustavianska hovlivets innersta drömmar.

Marcus Willén

Anna Lena Lindberg, *En mamsell i akademien: Ulrica Fredrica Pasch och 1700-talets konstvärld* (Stockholm: Signum, 2010). 175 s.

Anna Lena Lindbergs bok om Ulrica Fredrica Pasch (1735–1796) är mycket mer än en traditionell konstnärsbiografi. Visst presenterar författaren hennes konstnärskap och karriär,

men framförallt används Pasch som en "nyckelperson" för att belysa och problematisera genusbetingade villkor för kvinnliga konstnärer "på tröskeln till det moderna". Det är på tiden att denna bok kommer, för med undantag av Lindbergs tidigare publicerade artiklar om Pasch är forskningen om henne mager.

Sammanfattningsvis är boken upplagd i fem kapitel, varav det första koncentrerar sig på Pasch i och utanför svensk konsthistorieskrivning. Det andra kapitlet tar hennes status som den första kvinnliga medlemmen av Konstakademien som språngbräda för att diskutera kvinnliga konstnärer i skråtraditionen i jämförelse med det för kvinnor allt mer exkluderande klimatet i en konstvärld strukturerad av en ny sorts offentlighet och borgerlig ideologi. Pasch är en väl vald nyckelperson att tematisera i förhållande till dessa två modeller eftersom hon hade ett ben i varje. Familjen Pasch var en konstnärssläkt som verkade både inom ämbetsstraditionens och inom den moderna konstvärdens ramar. Det tredje kapitlet analyserar självrepresentationer av Pasch och hennes internationella kvinnliga konstnärskollegor i förhållande till frågor om yrkesidentitet och det fjärde kapitlet tar upp andras representationer av kvinnliga konstnärer/andra kvinnor med maktpositioner. Bland annat Carl August Ehrensvärds satiriska och pornografiska teckningar är representativa för den oro som i till exempel grafisk satir projicerades på kvinnor som tog plats i det offentliga och förstods som störande för en förment naturlig och manligt definierad ordning. Det sista kapitlet närmar sig Pasch på hemmaplan, i hennes konstnärspraktik. Här är det porträttmålarens levebröd som får träda fram, nämligen beställarna. I analyser av ett trettiotal porträtt diskuterar Lindberg representation av sociala positioner, genusnormer och estetiska konventioner.

Det perspektiv som framför andra utgör ledstjärnan i Lindbergs bok handlar om genus. Det är frågor om genusnormer som styr de andra analytiska begreppen "konstvärld", "modernitet" och "offentlighet". Författaren frå-